

MOLIYAVIY REJALASHTIRISHNING IJTIMOIIY-IQTISODIY AHAMIYATI

Dilyora Tashbayeva, Javohir Tohirov, Zuhridin To'xtayev
TDIU SMMT-78 guruh talabalari

Moliyaviy rejalashtirish shaxsiy va biznes moliyasini boshqarishning hal qiluvchi jihati hisoblanadi. U maqsadlarni belgilash, mavjud moliyaviy vaziyatlarni tushunish va kerakli natijalarga erishish uchun strategiyalarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Samarali moliyaviy rejalashtirish usullari jismoniy shaxslar va tashkilotlar uchun moliyaviy barqarorlik, xavfsizlik va o'sishni ta'minlash uchun zarurdir. Ushbu inshoda biz moliyaviy rejalashtirishning turli usullarini va ularning moliyaviy muvaffaqiyatga erishishdagi ahamiyatini ko'rib chiqamiz.

Byudjetlashtirish. Byudjetlashtirish moliyaviy rejalashtirishning asosidir. U daromadlarni ustuvorliklar va moliyaviy maqsadlarga qarab har xil xarajatlar toifalariga taqsimlashni o'z ichiga oladi. Byudjetni tuzish orqali jismoniy shaxslar va korxonalar o'z xarajatlarini kuzatishlari, tejash sohalari aniqlashlari va kelajakdagi xarajatlarni rejalashtirishlari mumkin. Byudjetlashtirish xarajatlarni nazorat qilish, qarzlardan qochish va favqulodda vaziyatlar va uzoq muddatli maqsadlar uchun jamg'armalarni yaratishga yordam beradi.

Moliyaviy rejalashtirish – moliyani boshqarish tizimi elementlaridan biridir. Dunyoning barcha mamlakatlarida moliyaviy rejalashtirish mavjud bo'lib, yuqori ahamiyatga ega hisoblanadi. Moliyaviy rejalashtirish qisqa, o'rta va uzoq muddatli bo'lishi mumkin. O'zbekiston Respublikasida moliyaviy rejalashtirish bir necha darajalarni o'z ichiga oladi. Hozirgi sharoitda korxonalar moliyaviy rejalashtirish orqali soliqlar to'langandan keyin uz ixtiyorida qoladigan foydani ishlatish yunalishlarini belgilab oladi.

Moliyaviy rejalashtirishning obyekti - bu davlat va xo'jalik subyektlarining moliyaviy faoliyati hisoblanadi. Moliyaviy rejalarining shakli korxonalar, muassasalar va birlashmalarning ishlab chiqarish hamda xizmat ko'rsatish faoliyatidan kelib chiqib, alohida muassasaning «Smetasi»dan boshlab, davlatning «yig'ma moliyaviy balansi»gacha bo'ladi. Har bir moliyaviy rejada ma'lum bir muddatga mo'ljallangan daromadlar va xarajatlar moliya sohalari va kredit tizimi bilan aloqalari (badallar, ajratmalar, byudjetga soliqlar, bank krediti uchun to'lovlar va bosh.) aniq qilib belgilanadi.

Moliya tizimining barcha bo'ginlari moliyaviy rejalashtirishni amalga oshiradi, biroq moliyaviy rejaning shakli, tarkibi, tuzilishi va hajmi har bir bo'ginning o'ziga xos xususiyatidan kelib chiqadi. Masalan, tijorat asosida faoliyat ko'rsatayotgan xo'jalik subyektlari «daromadlar va xarajatlar balansi» shaklidagi moliya rejasini

tuzsa, notijorat asosida faoliyat ko'rsatayotgan xo'jalik subyektlari «smeta xarajatlari» tuzadi, jamoa birlashmalari, kooperativ, sug'urta tashkilotlar moliyaviy rejalar tuzsa, davlat boshqaruv organlari respublika hamda mahalliy byudjetlarni tuzadilar.

Moliyaviy rejalashtirishning muayyan vazifalari moliyaviy siyosat tomonidan belgilanib, quyidagi ko'rsatkichlarni qamrab oladi:

- rejali topshiriqlarni bajarish uchun zarur bo'lgan pul resurslari va ularning manbalarini aniqlash;
- daromadlar hajmini oshirish va xarajatlarni tejab iqtisod qilish;
- markazlashgan va markazlashmagan pul fondlari o'rtasida pul resurslarini taqsimlashda optimal proporsiyani belgilash va boshqalar.

Bozor iqtisodiyoti rejalashtirishni rad etmaydi, ammo ma'muriy buyruqbozlik tizimining rejalashtirishga nisbatan egiluvchan va davr talabiga mos harakat qila oladigan bo'ladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida bunday ijobiy natijaga erishish tahlillash va dasturlash orqali amalga oshiriladi.

Moliyaviy ko'rsatkichlarning tahliliy va rejali hisobotlari turli xil usullarda qo'llaniladi. Ammo asosiylari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin.

Ekstrapolyasiya usuli – buning mohiyati shundan iboratki, xo'jalik faoliyati o'tgan davr moliyaviy natijalarini ijobiy va salbiy tomonlarini zimdan hisobga olib, kelgusi davr rejalashtirishida ular e'tiborga olinishi zarurligini ko'rsatadi.

Normativ usul – belgilangan, tasdiqlangan norma va normativlarga tayangan holda bajariladi.

Ekonometrik usullar – real iqtisodiy va sotsial jarayonlar oqimini aks ettiruvchi moliyaviy-iqtisodiy modellar ko'rinishida ifodalanadi.

Balans usuli – moliyaviy resurslarning shakllanish manbalari va ulardan foydalanishdagi bog'liqlik hamda tenglikni ta'minlash o'z ifodasini topadi.

Investitsion rejalashtirish. Investitsion rejalashtirish strategik investitsiya qarorlari orqali vaqt o'tishi bilan boylikni oshirishga qaratilgan. U xatarlarga tolerantlikni, investitsiya maqsadlarini va diversifikatsiyalangan investitsiya portfelini rivojlantirish uchun vaqt oralig'ini baholashni o'z ichiga oladi. Umumiy investitsiya variantlariga aksiyalar, obligatsiyalar, investitsiya fondlari, ko'chmas mulk va pensiya hisoblari kiradi. To'g'ri investitsiya rejalashtirish passiv daromad keltirishi, inflyatsiyani yengishi va uzoq muddatli boylik yaratishi mumkin.

Qarzni boshqarish. Qarzni boshqarish moliyaviy salomatlikni saqlash va moliyaviy maqsadlarga erishish uchun juda muhimdir. Bu foiz xarajatlarini minimallashtirish bilan birga qarz darajasini boshqarish va kamaytirishni o'z ichiga oladi. Qarzni samarali boshqarish strategiyalari qatoriga yuqori foizli qarzni to'lashga ustuvor ahamiyat berish, qarzni birlashtirish, past foiz stavkalari bo'yicha muzokaralar olib borish va keraksiz qarz olishdan qochish kiradi. Qarz yukini kamaytirish orqali

jismoniy shaxslar va korxonalar tejash va investitsiya qilish uchun resurslarni bo'shatishlari mumkin.

Soliq rejalashtirish. Soliq rejalashtirish soliq imtiyozlari va imtiyozlarini maksimal darajada oshirish bilan birga soliq majburiyatlarini minimallashtirishga qaratilgan. Bu soliq qonunchiligini tushunish, chegirmalar va kreditlardan foydalanish va moliyaviy operatsiyalarni strategik tarzda belgilashni o'z ichiga oladi. Soliqdan samarali investitsiya strategiyalari, pensiya badallari va xayriya yordami soliq yukini kamaytirishi mumkin. Soliqlarni rejalashtirish strategiyalarini optimallashtirish orqali jismoniy shaxslar va korxonalar o'z daromadlarini tejash va investitsiya qilish uchun ko'proq saqlab qolishlari mumkin.

Risklarni boshqarish. Risklarni boshqarish aktivlarni himoya qilish va mumkin bo'lgan moliyaviy yo'qotishlardan himoya qilish uchun zarurdir. U sog'liq uchun favqulodda vaziyatlar, mulkiy zarar, javobgarlik da'volari va bozor tebranishlari kabi xavflarni baholashni o'z ichiga oladi. Xatarlarni boshqarish strategiyasi sug'urta qoplamasini sotib olishni, investitsiyalarni diversifikatsiya qilishni va favqulodda vaziyatlar rejalarini tuzishni o'z ichiga oladi. Xatarlarni yumshatish orqali jismoniy shaxslar va korxonalar boylikni saqlab qolishlari va moliyaviy barqarorlikni saqlashlari mumkin.

Ko'chmas mulkni rejalashtirish. Mulknı rejalashtirish aktivlarni boshqarish va o'lim yoki qobiliyatsiz bo'lganda ularning to'g'ri taqsimlanishini ta'minlash uchun muhimdir. Bu benefitsiarlarni belgilash, voyaga etmagan bolalar uchun vasiylarni tayinlash va mulk solig'ini minimallashtirish uchun vasiyatnomalar, ishonchnomalar va ishonchnomalar kabi qonuniy hujjatlarni yaratishni o'z ichiga oladi. Mulknı rejalashtirish, shuningdek, tibbiy imtiyozlarni belgilaydigan va mehnatga layoqatsiz bo'lgan taqdirda sog'liqni saqlash bo'yicha ishonchli shaxslarni tayinlaydigan sog'liqni saqlash bo'yicha ko'rsatmalarni ham o'z ichiga oladi. Mulknı rejalashtirish bilan shug'ullanib, shaxslar o'z meroslarini himoya qilishlari, oilaviy nizolarni kamaytirishlari va yaqinlarining moliyaviy farovonligini ta'minlashlari mumkin.

Pensiyani rejalashtirish. Pensiya rejalashtirish mehnatdan keyingi yillarda moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash uchun juda muhimdir. Bu pensiya xarajatlarini hisoblash, pensiya daromadlariga bo'lgan ehtiyojni aniqlash va etarli miqdorda jang'armalarni to'plash strategiyalarini yaratishni o'z ichiga oladi. Pensiya rejalashtirish 401 (k) rejaları, shaxsiy pensiya hisoblari (IRA) va annuitetlar kabi ish beruvchi tomonidan homiylik qilinadigan pensiya hisoblariga hissa qo'shishni o'z ichiga olishi mumkin. Ijtimoiy sug'urta nafaqalari, pensiyalar va boshqa pensiya daromadlari manbalari ham hisobga olinishi kerak. Erta pensiyaga chiqishni rejalashtirish va pensiya maqsadlarini muntazam ravishda ko'rib chiqish orqali odamlar qulay va moliyaviy jihatdan xavfsiz pensiya turmush tarzidan bahramand bo'lishlari mumkin.

Xulosa qilib aytganda, samarali moliyaviy rejalashtirish byudjetlashtirish, maqsadlarni belgilash, investitsiyalarni rejalashtirish, qarzlarni boshqarish, soliqni rejalashtirish, risklarni boshqarish, mulkni rejalashtirish, pensiya rejalashtirish, moliyaviy ta'lim va muntazam ko'rib chiqishni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni o'z ichiga oladi. Ushbu usullarni moliyaviy amaliyotlariga integratsiyalashgan holda, jismoniy shaxslar va tashkilotlar moliyaviy muvaffaqiyat, xavfsizlik va farovonlik uchun hozir va kelajakda mustahkam poydevor yaratishi mumkin.

Samarali moliyaviy rejalashtirish usullari moliyaviy xavfsizlik, barqarorlik va o'sishga erishish uchun asosdir. Byudjet tuzish, maqsadlarni belgilash, investitsiyalarni rejalashtirish, qarzlarni boshqarish, soliqni rejalashtirish yoki risklarni boshqarish bo'ladimi, har bir usul moliyaviy muvaffaqiyatni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu usullarni qo'llash va ularni moliyaviy amaliyotiga integratsiyalash orqali shaxslar va tashkilotlar iqtisodiy noaniqliklarni bartaraf etishlari, imkoniyatlardan foydalanishlari va uzoq muddatli moliyaviy maqsadlariga erishishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. T.S. Malikov, O. Olimjonov. Moliya - O 'quv qo 'llanma. T.: "Iqtisod-moliya, 2012
2. T. Malikov, N. Xaydarov. Davlat byudjeti - T.: " Iqtisod-moliya, 2007
3. A.Ваҳобов, Т.Маликов. Молия: дарслик. - Т.: Ношир, 2011
4. T.Malikov, N.Haydarov - Budget daromadlari va xarajatlari. O 'quv qo 'llanma, Toshkent: "IQTISOD-MOLIYA, 2007
5. Т.С. Маликов, П.Т. Жалилов. Бюджет-солиқ сиёсати. - Тошкент: Академнашр, 2011
6. Malikov TS, Moliya HN. umumdavlat moliyasi./O 'quv qo 'llanma. Toshkent: "Iqtisod-moliya. 2009;556.
7. Т.Маликов, О.Олимжонов. Молиявий менежмент. - Т.: Академия, 1999
8. А.Ваҳобов, Т.Маликов. Молия: умумназарий масалалар - Ўқув қўлланма. Тошкент, "Iqtisod-moliya, 2008
9. Ваҳобов АВ, Маликов ТС. Молия. Дарслик/Тошкент Молия институти. Тошкент: "Шарқ. 2010;804.
10. Хайдаров Н. Давлат молиясини бошқариш. Т.: «Академия. 2005.
11. Nazarova GG, Haydarov NX. International economic relations. Educational Manual. TDIU. 2005.
12. Назарова ГГ, Хайдаров НХ, Акбаров М. Халқаро иқтисодий муносабатлар. Т.: МЧЖ "RAM-S. 2007.
13. Хайдаров Н Т. Маликов-Бюджет: тизими, тузилмаси, жараёни. Ўқув қўлланма. 2007.
14. G'aybullayev, U O'roqov. O 'zbekiston Respublikasida budjet tizimi va jarayoni. O 'quv qo 'llanma. - Т.: Baktriapress, 2016

15. Yunusovich OR. Abduazimova Farzona Axmadqul qizi. Davlat maqsadli jamg'armalarining mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishdagi ahamiyati. "Science and Education" Scientific Journal/ISSN. 2022 Jun:2181-0842.
16. Ўроқов, У. "Ғазначилик тизимида бюджет маблағларидан самарали фойдаланиш масалалари." (2017).
17. Ўроқов, У. "Бюджет маблағларидан самарали фойдаланишни таъминлаш йўллари." (2017).
18. Urokov, Uchqun Yunusovich, and Zulayho Abdujobir Qizi Tursunova. "Actual issues in the management of external debt." Science and Education 3.12 (2022): 1023-1029.
19. Ўроқов У Ғайбуллаев О. Ўзбекистон Республикасида бюджет тизими ва жараёни: ўқув қўлланма. Тошкент: Baktaria press.–21 б, 2016